

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ТА МЕТОДИКИ ЇЇ НАВЧАННЯ: НОВИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Т. В. Бакка, Т. В. Мелещенко

Аналізуються попередній розвиток курсу «Громадянська освіта» та сучасні реалії його впровадження у загальноосвітніх навчальних закладах. Розкриваються вимоги фахової підготовки учителів як у закладах вищої освіти, так і у системі післядипломної педагогічної освіти до читання цього курсу. Висвітлюються виконання та зміст Проекту програми ПАКТ – «Підготовка студентів педагогічних ВНЗ до викладання курсу «Громадянська освіта» у загальноосвітніх навчальних закладах» як важливого ресурсу підготовки майбутніх учителів.

Ключові слова: громадянська освіта, підготовка вчителя, реформа, проект, методика навчання, громадянська компетентність.

Бакка Т. В., Мелещенко Т. В. Гражданское образование и методика его обучения: новый этап развития в Украине

Анализируются эволюция развития курса «Гражданское образование» и современные реалии его внедрения в общеобразовательных учебных заведениях. Раскрываются требования профессиональной подготовки учителей как в учреждениях высшего образования, так и в системе после-дипломного педагогического образования к чтению этого курса. Освещаются выполнение и содержание проекта программы ПАКТ – «Подготовка студентов педагогических вузов к преподаванию курса «Гражданское образование» в общеобразовательных учебных заведениях» как важного ресурса подготовки будущих учителей.

Ключевые слова: гражданское образование, подготовка учителя, реформа, проект, методика обучения, гражданская компетентность.

Bakka T. V., Meleshchenko T. V. Civic Education and Methods of its Training: a New Stage of Development in Ukraine

The evolution of the development of the course «Civil Education» and the current realities of its implementation in general educational institutions are analyzed. The requirements of teachers' professional training for reading this course are revealed both in institutions of higher education and in the system of postgraduate pedagogical education. The implementation and content of the draft PACT program «Preparation of students of pedagogical universities for teaching the course» Civic Education in general educational institutions» as an important resource for the training of future teachers is covered.

Keywords: civic education, teacher training, reform, project, teaching methods, civil competence.

Постановка проблеми. В останні роки, особливо після Революції Гідності, в Україні спостерігається різкий сплеск розвитку громадянського суспільства. Особливо важливим стало питання формування громадянської компетентності для життя у демократичному суспільстві. У розвитку цієї компетентності ключову роль відіграє громадянська освіта, яка формує розуміння демократичних ціннос-

тей, повагу до прав людини, сприяє участі у житті суспільства, розвитку активної громадянської позиції. Громадянська освіта в Україні має досить тривалу історію і бере свій початок із перших років незалежності. Вона базується на передовому міжнародному досвіді за підтримки країн Європи та Америки. Більш як за два десятиліття у сфері громадянської освіти здобутками стали розробка дер-

Бакка Тамара Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти факультету історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, директор Всеукраїнської спілки викладачів суспільних дисциплін і громадянської освіти

Мелещенко Тетяна Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент, заступник декана з наукової і виховної роботи факультету історичної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

жавної концепції громадянської освіти, програм, шкільних посібників, курсів і підручників для студентів вищих навчальних закладів. Однак громадянська освіта вивчалася за вибором і не була обов'язковим предметом. Нині в умовах реформування шкільної освіти і реалізації концепції Нової української школи громадянська освіта стала пріоритетним напрямком. Значним досягненням є те, що з 2018 – 2019 навчального року у всіх школах України впроваджується обов'язковий курс «Громадянська освіта» для 10 класу. Постає проблема якісного забезпечення викладання курсу та підготовки відповідних фахівців. До вирішення цієї проблеми долучається педагогічна спільнота за підтримки громадських організацій, зокрема міжнародних.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання громадянської освіти є об'єктом наукових і педагогічних досліджень в Україні. Зокрема, наукові проблеми становлення і функціонування громадянської освіти відображено у працях С. Рябова, О. Дем'янчука, М. Іванова, І. Жадан, С. Клепка, Т. Бакки, Т. Ладиченко, Т. Мелещенко, П. Вербицької, С. Позняк та інших.

У цих працях розкрито роль і місце громадянської освіти в системі освіти України. Громадянська освіта має бути систематизована, методично обґрунтована і її впровадження потребує активної підтримки держави. Багато уваги приділяється визначенню мети і завдань громадянської освіти.

На думку С. Рябова, громадянська освіта повинна формувати індивіда з відчуттям власної гідності, шануванням своїх прав і вмінням їх захищати, критично мислячого, вимогливого до влади, відданого демократичним цінностям. Набутими якостями громадянина мають бути політична компетентність і освіченість, знання законів, толерантність і готовність до пошуку компромісів, участь у спільних справах. Проблемним моментом є те, що досить часто громадянську освіту ототожнюють із патріотичним вихованням, але це не зовсім правильне уявлення, оскільки громадянська освіта є більш широкою категорією. Аналізуючи багаторічні напрацювання у галузі громадянської освіти, спостерігаємо активні наукові дискусії з її реалізації.

У дослідженнях простежується процес еволюції громадянської освіти України від локального впровадження громадянської освіти до її офіційного визнання і реалізації на державному рівні. Розкривається впровадження освітніх практик формування громадянськості,

основних пріоритетів і цінностей.

Проте теоретичні концепти науковців не є запорукою успішної реалізації громадянської освіти. Щоб громадянська освіта відповідала запитам демократичного суспільства, вона має бути систематичною й фаховою, мати наукове підґрунтя, бути практично спрямованою і оснащеною сучасним інноваційним методичним арсеналом. Для цього необхідна підготовка кваліфікованих фахівців.

Мета дослідження. Проаналізувати особливості розвитку громадянської освіти та методики її навчання на сучасному етапі. Розкрити роль Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється РАСТ в Україні у підготовці майбутніх учителів громадянської освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація освітніх реформ та ідей Нової української школи буде неможливою без якісних змін у підготовці вчителя. З цією метою педагогічній спільноті пропонується розроблений новий курс «Громадянська освіта та методика її навчання», що включає останні тенденції педагогіки та суспільних наук. Курс має стати невід'ємною частиною освітнього процесу, оскільки він є світоглядним і практико орієнтованим.

Презентація розділу посібника автором Олександром Желібою під час тренінгу (лютий 2018 р., м. Київ)

Авторами курсу стали фахівці з громадянської освіти з різних закладів вищої освіти, зокрема Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя, Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені

К. Д. Ушинського, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України та громадські діячі.

Виступ головного спеціаліста Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти МОН України Раїси Євтушенко щодо актуальності громадянської освіти та важливості її підтримки програмою ПАКТ

Зміст курсу «Громадянська освіта та методики її навчання» зосереджено навколо ключових питань громадянської освіти та методичного інструментарію її вкладання. Специфікою курсу є те, що він спрямований на формування громадянина, що є актуальним тому, що не всі, кому майбутні вчителі викладатимуть громадянську освіту, будуть математиками, фізиками, географами, філологами, але всі є громадянами. Саме громадянська освіта покликана розвивати громадянськість особистості та готувати її до життя у демократичному суспільстві.

Важливою особливістю курсу є його максимально практичне спрямування, що сприятиме навчанню через участь та активну залученість учасників навчально-виховного процесу. Курс базується на засадах концепції Нової української школи, а саме на педагогіці партнерства, компетентнісному, ціннісному, особистісно орієнтованому та діяльнісному підходах. Умовами успішної реалізації курсу є інтерактивне навчання та реалізація освітніх і соціальних проектів.

Успішність засвоєння курсу залежить також від таких факторів, як атмосфера та власний приклад педагога. Висока результативність можлива лише у демократичному середовищі, коли педагог є носієм демократичних цінностей і демонструє їх на практиці.

Особливістю курсу «Громадянська освіта та методики її навчання» є те, що він належить до педагогіки миру (Peace pedagogy; Friedenspädagogik), освіти миру (Peace education), що зараз є актуальним аспектом освіти. Педагогіка миру, миротворчої діяльності в освіті є важливим аспектом самореалізації особистості. Як

освітня парадигма педагогіка миру є необхідною і вартою досконалого вивчення у контексті демократичного руху за мир. З метою цілісного розуміння самореалізації особистості зростає необхідність розуміння природи і причин сучасних воєн, збройної боротьби і невійськових форм протистояння, оборонної проблематики, культури миру для потреб освіти. Зміст курсу базується на поняттях глобально розширеної відповідальності, емпатії і довіри, пропагує культуру миру.

Відповідно до європейських стандартів курс відповідає моделі навчання «ПРО», «ЧЕРЕЗ», «ДЛЯ», тобто про методику навчання громадянської освіти, через практичну дію і власний практичний досвід навчання, для відповідальної професійної діяльності вчителя громадянської освіти.

Обговорення програми за участі Світлани Супрун – програмного менеджера з громадянської освіти програми сприяння громадській активності «Долучайся!» та Grir Beeroughs – IFES, senior civic education expert під час “круглого столу” 5.12.2017 р., м. Київ

У розробленій програмі визначається, що мета курсу полягає у підготовці майбутніх учителів до викладання в школі навчальної дисципліни «Громадянська освіта», яка потрібна для участі в житті демократичного суспільства.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Громадянська освіта та методики навчання» є формування предметних (спеціальних фахових) компетентностей:

- здатність застосовувати сучасні технології навчання, добирати методи і засоби навчання громадянської освіти, спрямовані на розвиток здібностей учнів;
- здатність здійснювати об'єктивне оцінювання рівня навчальних досягнень учнів із громадянської освіти;
- здатність формувати поняття курсу громадянської освіти;
- здатність розкривати зміст і загальну структуру громадянської освіти;
- здатність характеризувати досягнення демократії та її роль у суспільному житті;

- здатність аналізувати та опрацьовувати джерела інформації;
- здатність брати на себе відповідальність, бути активним у прийнятті рішень, суспільному житті, урегулюванні конфліктів ненасильницьким чином, функціонуванні та розвитку демократичних інститутів суспільства;
- здатність формувати громадянську свідомість, соціальні цінності та політичну культуру;
- здатність застосовувати особистісно орієнтований, діяльнісний і компетентнісний підхід до навчання громадянської освіти;
- здатність адаптувати предмет до запиту учнів;
- здатність викладання неоднозначних тем.

- мадянської освіти;
- пояснити та провести аналіз суспільних явищ і процесів у державі та світі, концепцію сталого розвитку людства;
- критично мислити, обирати аналізувати джерела, перевіряти достовірність інформації, протистояти маніпуляціям;
- формувати критичне мислення в учнів;
- об'єктивно та неупереджено характеризувати факти суспільного життя;
- логічно розкривати основні громадянознавчі процеси та явища;
- використовувати інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі;
- формувати комунікаційну стратегію зі всіма учасниками освітнього процесу з дотриманням етичних норм;
- організувати співпрацю учнів і

Консультаційна підтримка Лі Арбетмана (Lee Arbetman), експерта з організації Street Law з питань громадянської освіти, під час наради, лютий 2018 р., м. Київ

Програма окреслює низку вимог до знань і вмінь студентів – майбутніх учителів. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти мають:

знати:

- термінологію громадянської освіти;
- основні концепції та теорії громадянської освіти, її сучасні досягнення;
- методи формування громадянознавчих понять і закономірностей, розуміти взаємозв'язок між ними;
- сучасні теоретичні та практичні основи навчання громадянської освіти в середній школі;
- основні засади методики навчання громадянської освіти;
- сучасні інтерактивні методи навчання учнів;
- норми, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів та отримання від них зворотного зв'язку;
- механізми критичного мислення;

вміти :

- володіти сучасними активними та інтерактивними методами навчання гро-

вихованців та ефективну роботу в команді;

- керуватися у своїй діяльності сучасними принципами толерантності, діалогу і співробітництва;
- аналізувати соціально та особистісно значущі світоглядні проблеми, приймати рішення на основі сформованих ціннісних орієнтирів;
- створювати рівноправне та справедливе освітнє середовище, що сприяє навчанню і залученню всіх учнів.
- протидіяти насиллю, ксенофобії, расизму, долати стереотипи, поважати різноманітність;
- запобігати конфліктам і врегульовувати їх;
- нести відповідальність за свої дії, проявляти емпатію і солідарність.
- реалізувати на практиці цінності демократії і права людини, сприяти соціальної справедливості;
- пропагувати культуру прав людини.

На основі програми авторський колектив розробив Концепцію посібника «Громадянська освіта та методика її

навчання» та матеріали посібника.

Посібник містить теми та основні положення, що закріплені у навчальній програмі «Громадянська освіта та методика її навчання» для студентів педагогічних ВНЗ, спеціальності «середня освіта». Ці теми будуються навколо ключових питань громадянської освіти та методичного інструментарію її викладання. Контент посібника містить як теоретич-

Кожен розділ складається з теорії, розкриття основних положень і понять та кількох варіантів методики.

Матеріали посібника відповідають таким вимогам: актуальність, відповідність сучасним реаліям, поглядам і підходам, відповідність останнім даним, достовірність інформації, культура викладу матеріалу, посилання на джере-

Апробація інтерактивних методик посібника «Громадянська освіта та методика її навчання»

ний матеріал, так і практичні вправи до його викладання.

Алгоритм посібника передбачає розкриття основних понять розділу, розстановку основних акцентів, звернення уваги на те, що мають засвоїти студенти у результаті вивчення курсу, які компетентності у них мають розвиватися.

Посібник містить 7 ключових розділів:

1. Особистість та ідентичність.
2. Права і свободи людини.
3. Людина в соціокультурному просторі.
4. Демократичне суспільство та його цінності.
5. Взаємодія громадян і держави в досягненні суспільного добробуту.
6. Світ інформації та мас-медіа.
7. Україна, Європа, світ.

ла.

Кожна тема містить мотивацію, що сприяє активізації пізнання, викликає інтерес до вивчення теми. Також наприкінці параграфа передбачено закріплення освоенного матеріалу та рефлексію, що спрямована не лише на перевірку знань, а й емоційного фону.

Зміст посібника є компетентнісно зорієнтованим. Він об'єктивно та неупереджено характеризує факти суспільного життя, містить пояснення та аналіз суспільних явищ і процесів у державі та світі, розкриває поняття прав людини та механізмів їх реалізації, пропагує концепцію сталого розвитку людства. Завдання і методики направлені на розвиток логічного і критичного мислення,

Учасники тренінгу з підготовки до викладання курсу «Громадянська освіта» у ВНЗ. м. Київ, 3.03. 2018

формування комунікаційної стратегії зі всіма учасниками освітнього процесу на основі дотримання етичних норм, реалізацію співпраці та ефективну роботу в команді.

Матеріали посібника базуються на принципах толерантності, рівності, діалогу і співробітництва, пропагують культуру прав людини та цінності демократії. Основне завдання посібника формувати громадянську компетентність, що сприяє розвитку громадянської свідомості, активної участі і взаємодії у суспільстві.

Висновки. Отже, громадянська освіта не стоїть на місці, а потужно розвивається. Новий її виток залежить від координації зусиль усіх учасників освітнього процесу. Лише спільними зусиллями наукової і педагогічної спільноти можна показати солідарність у дії і реалізацію на практиці принципів громадянської освіти. Саме цей принцип підтримується Програмою сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється РАСТ в Україні. Програма координує зусилля всіх ланок освіти та співпрацює з державними органами, громадськими організаціями та іншими проектами, що сприяють розвитку громадянської освіти в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демократична школа. Практичний посібник // Всеукраїнська програма освіти для демократичного громадянства, Європейський центр імені Вергеланда. – К., 2017, – 37 с.
2. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Іванюк І. В. Сучасний стан громадянської освіти в Україні. Аналітичний звіт [Електронний ресурс] / І. В. Іванюк, А. Б. Терещенко, О. В. Овчарук // Громадська організація «Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики». – 2013 // Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/844/1> / civic education.pdf.
4. Клепко С. Ф. Педагогіка миру і філософія війни: пошук істини / С. Ф. Клепко // Постметодика. – 2016. – № 2. – С. 21–23.
5. Клепко С. Ф. Чи існує громадянська освіта в Україні-2015? // Постметодика. – 2015. – № 2. – С. 2–11.
6. Концепція громадянської освіти та виховання в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/doc_30112012.doc

7. Модус державно-громадського управління освітою: монографія за науковою ред. В. П. Беха. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 768 с.

8. Громадянська освіта: теорія і методика навчання: посібник для студ. вищ. навч. закладів / Проект ЄС "Громадянська освіта – Україна"; укл. Т. Асламова [та ін.]. – К.: Етна-1, 2008. – 174 с.

9. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmi.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf>

10. Розвиток громадянської освіти в Україні: збірник матеріалів семінару Київського проекту Інституту Кеннана та Інституту громадянської освіти НАУКМА, 2 жовтня 2001 р. – К.: Стилос, 2001. – 44 с.

11. Рябов С. Г. Громадянська освіта і її роль у демократизації українського суспільства / С. Г. Рябов. // Освіта для демократії. – 1999. – 11 листопада. Зібрано в зшитку: Публікації про НАУКМА, 1999.

12. Шкільний курс «Громадянська освіта: основи демократії» та методика його навчання: підручник для студентів / Т. В. Бакка, Т. В. Ладиченко, Л. В. Марголіна, Т. В. Мелещенко та ін. – Х.: Вид. група «Основа», 2009. – 254 с.

Цитувати: Бакка Т. В. Громадянська освіта та методики її навчання: новий етап розвитку в Україні / Т. В. Мелещенко, Т. В. Бакка // Постметодика. – 2018. – № 1. – С. 29–34.

© «ПМ», 2018. Стаття надійшла в редакцію 20.03.2018■